

□ *Rysbek Alimov & Emil Shadyhanov*¹
MARDİN ARTUKLU ÜNİVERSİTESİ

TELEÜTÇE
YOK OLMA TEHLİKESİ ALTINDAKİ
BİR DİLİN SOSYOLENGÜSTİK DURUMU

THE TELEUT LANGUAGE
THE SOCIOLINGUISTIC SITUATION OF
AN ENDANGERED LANGUAGE

Abstract

This paper presents the results of a sociolinguistic research conducted between 10-25 July 2012 among the Teleut people living mainly in the Kemerovo province of the Russian Federation. The goals of the research were to investigate the demographic features of the Teleuts, the patterns of language use, language attitude with regard to the Teleut language and mother tongue loyalty in the Teleut community. The research results based on the data collected from interviews, observations and questionnaires.

Keywords

Endangered languages, Teleut, sociolinguistic, sociolinguistic situation of Teleut

Özet

Bu makalede yok olma tehlikesine maruz bir değişke (idiom) olan Teleütçenin sosyolengüistik durumu konu edilmektedir. Yazarlar Teleütlerin özellikle demografik durumu, dil yetkinliği, dilsel tutumu ve ana dillerine bağlılığı gibi konular üzerinde durmuştur. Veriler 10-25 Temmuz 2012 tarihleri arasında yazarların Rusya Federasyonu Kemerovo vilayetinde yaşıyan Teleütleri ziyaretinde gözlem, mülakat ve anket yöntemleriyle toplanmış ve değerlendirilmiştir.

Anahtar kelimeler

Tehlikedeki diller, Teleütçe, toplumdilbilim, sosyolinguistik, Teleütçenin toplumdilbilimsel durumu

¹ Bağımsız araştırmacı

Giriş

Teleütçe günümüzde ağırlıklı olarak Rusya Federasyonu'nun *Kemerovo* vilayetine bağlı *Belovo*, *Guryevo* ve *Novokuznetsk* ilçelerinin birkaç köyünde konuşulan Türkçe bir değişkidir. Teleütçe, Türk dil ve lehçeleriyle ilgili tasniflerde genellikle Güney Altayca ve Telengitçe ile birlikte Kırgız-Kıpçak grubunda (Baskakov 1952: 121-134) veya Türkçenin Kuzeydoğu (Sibirya) kolunun Güney grubunda yer alır (bk. Johanson 1998: 82-83).

Teleütçe, dil çalışmalarında çoğunlukla Altaycanın bir ağızı olarak değerlendirilir (bk. Baskakov 1997: 179-187, Schönig 1998: 403-416 vd.), ancak doğrudan Teleütçe üzerinde çalışanlar onun Altaycadan bağımsız bir değişke olduğu görüşündedirler (bk. Merkuryev 1975; Fisakova 1979).

Teleütler, 24 Şubat 1993'te Rusya Federasyonu Yüksek Şurasının aldığı kararla 'Az nü yerli halk', 24 Mart 2000'de ise Rusya Federasyonu Hükümeti'nin 255 sayılı kararıyla 'Rusya Federasyonu'nda yaşayan az nüfuslu yerli halk' statüsü tanınmıştır.

Rusya Federasyonu'nda 2010'da yapılan genel nüfus sayımına göre Teleütlerin toplam nüfusu 2643 olarak kaydedilmiştir. Bununla birlikte bu nüfusun sadece 975'inin ana dili Teleütçedir. Bu sebeple Teleütçe Güney Altayca içerisinde UNESCO'nun Tehlikedeki Dünya Dilleri Atlası'na göre 'ciddi tehlike altındaki diller'den biri kabul edilmiştir. Teleütçe ayrıca bağımsız bir dil olarak 'yok olma tehlikesi altındaki yerli Sibirya halk ve dilleri' içerisinde de yer alır.²

Bu çalışmada yok olmanın kritik sınırına dayanan bir değişke olarak Teleütçenin sosyolengüistik durumu ele alınacak ve şu sorulara cevap aranacaktır:

- Teleütçenin toplumsal tabanının sosyo-demografik parametreleri nelerdir?
- Teleüt toplumunda ana dile bağlılık, dil kullanımı ve yetkinliği nasıldır?
- Teleütçenin statüsü ve toplumsal işlevi nedir?
- Dilsel çatışma ve dilin işlev eşitsizliğinin Teleüt toplumu üzerindeki etkileri nelerdir?

1. Yöntem

Bu çalışma 10-25 Temmuz 2012'de Teleütlerin yaşadığı bölgelerde yapılan alan araştırmasının verilerine dayanmaktadır. Veriler ağırlıklı olarak Teleütlerin topluca yaşadığı Rusya Federasyonu'nun *Kemerovo* vilayetine bağlı *Bekovo*, *Çeluhoyevo*, *Verhovskaya*, *Şanda* ve *Çerta* köylerinden gözlem, mülakat ve anket yoluyla derlenmiştir. Gözlem ve mülakat tekniği daha çok konuşurlar arasındaki dilsel davranış, dilsel tutum ve dile bağlılık konuları üzerine uygulanırken, anket tekniği ise Teleütler arasında ana dilin kullanım alanı, işlevi ve dil yeterliliğin tespiti için kullanılmıştır. Anket için Rusya Bilimler Akademisi Sibirya Koluna

² bk. <http://lingsib.iea.ras.ru>

bağlı Filoloji Enstitüsü Sibiry Halklarının Dilleri Anabilim Dalı mensuplarınca (Sarbaşeva 2000: 157-166) kullanılan sorular temel alınmıştır. Araştırma konusuna uygun hale getirilerek geliştirilen 21 soruluk ankette kotalı örneklem yoluyla Teleütler arasında farklı yaş gruplarına mensup 87 kişiden veri toplanmıştır.

Teleütlerle ilgili demografik bilgiler, Teleütçenin kullanımı ve öğretimi gibi konularda veriler ayrıca görüşme yoluyla *Bekovo* bucak belediyesi, Bekovo orta öğretim okuluyla Teleütlerin milli derneği 'Ana Bayat' yöneticilerinden temin edilmiştir.

2. Bulgular

2.1 Demografi, Etnik Kimlik ve Yaşadıkları Bölgeler

2.1.1 Teleütlerin Tarihsel Demografisine Ait Bilgiler

Tarihi kaynaklarda *Ak Kalmaklar* olarak da bilinen Teleütler hakkındaki ilk somut bilgiler XVII. yüzyılın başlarına aittir. Rus askerlerinin Sibiry'a ilk gelişi (XVI. yy. sonu ile XVII. yy. başları) öncesinde Teleütlerin Altay dağlarından Baraba bozkırlarına uzanan geniş bir coğrafyada yaşadıkları belirtilir. Remezov (1882: 13-14, 22) hazırladığı Sibiry haritasında Teleütlerle meskun bölgeleri *Ak Kalmaklar* (Rus. Бeлья кaлмыки), *Telen Orda* (Rus. Тeлeнг Oрдa) ve bizzat *Teleütler* (Rus. Тeлeуты) olarak işaretler. Teleütlerden Ak Kalmaklar olarak bahseden Fischer (1774: 410-418) ise onların Rusların Güney Sibiry'daki ilerletişine uzun bir süre mani olan önemli bir güç olduğunu kaydeder.

Teleütler gerçekten de XVIII. yüzyılın ikinci yarısına kadar Güney Sibiry'nin siyasi tarihinde önemli bir rol oynamıştır. XVII. yüzyılın ortalarından bu tarihe kadar Rus kaynaklarında 'Teleüt yurdu' (Rus. Тeлeутская зeмлцa) olarak da bilinen bu coğrafya Ruslarla Cungarlar arasında bir tampon bölge vazifesi görmüştür. Ne var ki, bir taraftan Rusların sürekli artan askeri ve nüfus hareketliliği, diğer taraftan ise aynı yüzyıllarda güçlenen Cungar Hanlığı'nın Güney Sibiry'daki hakimiyeti, Teleütlerin hem siyasi gücünü zayıflatmış hem de nüfusunun dağılmasına ve azalmasına sebep vermiştir (bk. Miller 1937: 411-412; Umanskiy 1980: 5; Batyanova 1992: 141).

Umanskiy bu nedenle XVII. yy. ortalarındaki Teleütlerin toplam nüfusunu ancak 10 bin olarak gösterir (1980: 5), halbuki daha aynı yüzyılın başında sadece Cungarlar tarafından Cungarya havzasına zorla göç ettirilen Teleüt nüfusu³ toplam 4 bin hane, diğer bir deyişle yaklaşık 20 bin kişiydi (Funk 1993: 17). Teleütlerin akrabası olan *Altay-kijiler* arasında yaygın kullanılan *altın tümen Telenjit* (altmış tümen Telenjit) deyimini (bk. Potapov 1966: 240) dolaylı da olsa Teleütlerin sayısının bir zamanlar yarım milyondan fazla olduğuna işaret etmektedir.

XVIII. yüzyıl ve devamında Güney Sibiry'da oluşan yeni siyasi statüko ve zor sosyo-ekonomik koşullar Teleütlerin sadece siyasi değil, aynı zamanda etnik ve iskan birliğinin de kaybolmasına yol açmıştır. Bu sebeple Teleütlerin önemli bir kısmı esas yurtları olan Kuznetsk çöküntüsünü terk etmek zorunda kalmıştır. O tarihlerden itibaren Batı ve Güney Sibiry'nin pekçok bölgesinde Teleüt yerleşimleri ortaya çıkmıştır. Rus tarihi kaynaklarında *Tara* (bugünkü Omsk vilayetine bağlı Tara şehri), *Tom* (bugünkü Tomsk şehri), *Yaya* (Çulım

³ Cungar Hanlığı dağıldıktan sonra Teleütlerin bir kısmı Kalmuklarla Hazar denizinin kuzeybatısına göç eder, bir kısmı Çin'de kalır, diğerleri ise yıllar sonra Rusların izniyle tekrar yurtlarına dönerler.

ırmağının sol kolu, bugünkü Tomsk ve Kemerovo vilayetleri sınırında), *Çulım* (Ob Nehri'nin sağ kolu), *Baçat* (Kuznetsk çöküntüsü), *Uskat* ve *Kondoma* (bugünkü Dağlık Şoriya bölgesi) gibi bölgelerin Teleütlerle meskun yerler olduğu kayıtlıdır (Umanskiy 1980: 188-204). Ne var ki XIX. yüzyıldan itibaren tarihi kaynaklarda artık Batı Sibirya'daki Teleüt yerleşimleriyle ilgili herhangi bir bahis geçmez. Pek muhtemeldir ki bu bölgelerdeki Teleüt nüfusu yıldan yıla artan Rus çoğunluğun içerisinde erimiştir.

1816'da Sibirya'daki *Vergi Komisyonu* (Rus. Ясачная комиссия) verilerine göre Teleütlerin toplam sayısı 4000 civarındaydı ve yaşadıkları coğrafya Güney Sibirya ile sınırlıydı. Bunlardan *Baçat* bölgesindeki toplam dört nahiyede (Rus. волость) Teleüt nüfusu 2376, daha güneydeki *Kuznetsk Aladağları*yla *Bozkır Altayına* bağlı *Akkıştım*, *Bayan*, *Togul*, *Tagaba*, *Kerek* ve *Aba* 'göçebe yerli nahiyeleri'nde (Rus. кочевая инородная волость) yaşayanların sayısı 1554 idi (bk. Batyanova 1992: 233). Kuznetsk çöküntüsünün kuzeyindeki *Tom* havzasında yerleşik Teleütlerinin sayısı ise aynı tarihte 419 kişi olarak kayıtlıdır (bk. Batyanova 1992: 143).

Radloff'un XIX. yüzyılın ikinci yarısı için verdiği rakamlar da çok farklı değildir. Onun verilerine göre *Kuznetsk* bölgesindeki Teleütlerin toplam sayısı 2991, *Altay*'dakilerin sayısı 2791, toplamda ise 5782 kişi idi (Radloff 1989:96).

XIX. yüzyıl sonlarında Teleütlerin dört merkezde yoğunlaştığı görülür. Bunlar daha sonra Teleütlerin dört farklı 'etnobölgesel' grubuna adını verecek *Bayat* (Kuznetsk), *Tom*, *Dağlık Altay* ve *Çulım* (Bozkır Altay) bölgeleridir.

İstatistikler Teleüt nüfusundaki durgunluğun yaklaşık bir yüzyıl geçmesine rağmen hala devam etmiş olduğunu gösterir.

Patkanov (1912: 65-66) 1897'de Rusya'da gerçekleştirilen ilk nüfus sayımının verilerine dayanarak XX. yüzyıl başında Teleütlerin toplam nüfusunu 9200 kişi olarak verir. Bunlardan 4426 kişi Bayat bölgesinde, 2263 kişi ise Bozkır Altayında, 713 kişi Tom ırmağı havzasında, geri kalanı da Dağlık Altay'da yaşamataydı.

Aslında, nüfus gelişimindeki ters dinamik doğrudan doğruya Teleütlerin başka topluluklar içerisinde erime ve kimlik başkalaşımıyla ilgili bir durumdur.

Rus arşivlerinde XVII. yy.dan itibaren 'göçle gelen' *Teleütler* veya *Ak Kalmaklar* (Rus. выездные телеуты, выездные белые калмыки) olarak anılan bu nüfus daha sonraki dönemlerde ekseriyetle Ruslaşmış veya o bölgedeki çoğunluğu teşkil eden Türk soylu halkların bünyesine dahil olmuştur. Buna göre, yukarıda zikrettiğimiz Teleüt etnobölgesel gruplarından *Bayat Teleütleri* ve *Bozkır Altay Teleütleri* arasında nüfus kaybına sebep olan başlıca etken Ruslaşma iken, Dağlık Altay ve Tom bölgesinde yaşayan Teleütlerdeki durum onların zamanla sayıca baskın olan komşu Türk soylu halklarca eritilmesi olmuştur.

Radloff (1884: 193) Bayat bölgesini ziyaretinde Teleütlerin bir kısmının kendilerini 'vergiye tabi köylüler' (Rus. ясачные крестьяне)⁴ olarak tanıttıklarını belirtir. Bunlar aynı zamanda

⁴ Bu terim aslında Teleütlerin yerleşik hayata geçtiklerinin ve Ruslaştıklarının kanıtıdır, çünkü onlar kendilerine *krestyanin* 'köylü' demekle aslında Moskova knezliğinden 1917'ye kadar uygulanagelen Ruslara özgü sınıfsal ayrıma dahil olduklarını ve söz konusu tabakaya mensup olduklarını göstermişlerdir. Halbuki Rus resmî

Hristiyanlığa geçen Teleütlerdi. Komşu Ruslarla ortak din temeline dayalı kültür birliği oluşturan bu Teleüt grubu Şaman geleneklerini devam ettiren diğer Teleütlerden farklı olarak önce eskiye ait gelenek ve göreneklerini terk etmiş, ardından sadece dillerini değil, kimliklerini de kaybederek Ruslaşmışlardır (Batyanova 1992: 153).

XIX. yy. sonlarında Bayat Teleütleri arasında Ruslaşanların sayısı bölgedeki toplam Teleüt nüfusunun neredeyse yarısına eşitti, zira 1897'deki nüfus sayımında Kuznetsk bölgesindeki Teleütlerin % 47'si ana dili olarak Rusçayı göstermişlerdir (Patkanov 1912: 148). Hal böyle olmasına rağmen, Ruslaştıklarında civardaki Rusların ekseriyeti gibi toprak köle, diğer bir deyişle hiçbir hakkı olmayan serf (Rus. крепостной крестьянин) tabakasına dahil olacağı endişesi *Bayat Teleütleri* arasında Ruslaşma sürecini yine de dizginlemiştir (Batyanova 1992: 153). Bundan dolayı da buradaki etnik başkalaşım *Bozkır Altayı* (Çulım) Teleütlerinde olduğu kadar hızlı olmamıştır.

Çulım ve Bozkır Altayının komşu bölgelerindeki Teleütler XIX. yüzyılda dağınık bir şekilde yaşamaktaydılar. Rusya'da 1861'de serfliğin kaldırılması ve devletin köylülerin Orta Asya ve Sibiryaya göçünü teşvik etmeye başlamasıyla birlikte Bozkır Altayındaki nüfus dağılımı keskin bir şekilde Ruslar lehine dönmüş ve buradaki Teleütlerin Ruslaşması süreci hız kazanmıştır. 1897'deki nüfus sayımında ağırlıklı olarak Ruslar arasında yaşayan bu Teleüt grubunun, birkaç kişi dışında, tamamı Rusçadan başka bir dil bilmediklerini belirtmişlerdir (Patkanov 1912: 150). Aynı tarihlerde Bozkır Altayının bir başka bölgesi olan *Bistryanovka* nahiyesinde yaşayan Teleütlerin de % 92,3'ü ana dili olarak Rusça konuştuklarını söylemişlerdir (Patkanov 1912: 149). Bu yüzden resmi kayıtlarda onlar artık Rus, ancak 'sınıf' (Rus. сословие) olarak 'yerli' (Rus. инородцы) statüsüyle kaydedilmişlerdi (bk. Batyanova 1992: 155).

2002'deki nüfus sayımında ise Altay vilayetinin *Zarino* ve *Kitmanovo* ilçelerinde yaşayan ve Teleütlerin Çumış etnobölgesel grubunu temsil eden yalnızca 15 kişi kaldığı ve bunların da artık hiçbirinin Teleütçe konuşmadığı görülmüştür.⁵

Dağlık Altay'daki Teleüt nüfusu ilk olarak 1830'larda, Sibiryadaki yerli halkları Hristiyanlaştırma amacıyla kurulan Altay misyonu üyelerinin telkinleriyle oraya göç eden *Kuznetsk* (Bayat) Teleütlerinden oluşmuştur. Teleütler Dağlık Altay'da kendilerinin kurdukları *Ulala* (bugünkü Gorno-Altaysk), *Çerga*, *Mista*, *Kokça* gibi köy ve kasabalarda toplu olarak yaşamalarına rağmen, zamanla bölgede sayıca hakim ve aynı zamanda hem soy, hem de dil bakımından kendilerine en yakın topluluk olan *Altay kijiler* içerisinde asimile olmuşlardır. Patkanov bu yüzden olsa gerek Dağlık Altay'daki Teleütlerin yaklaşık yarısının XIX. yüzyıl sonlarında artık 'Kalmakça' (Altay-kiji lehçesi -RA) konuşmaya başladığını ifade eder (1912:

kurumları Sibiryadaki yerli halklar için 'vergiye tabi yerli halklar' (Rus. ясачные инородцы) terimini kullanmışlardır. Ancak Ruslaşmış Teleütler devlete ait, diğer bir deyişle 'özgür köylüler'di (Rus государственные крестьяне), oysa aynı bölgeye göç eden Rus köylü sınıfına dahil olanların hemen hemen hepsi şahsa ait, diğer bir tabirle 'serf köylüler'di (Rus. крепостные крестьяне). Teleütlere komşu serf Rus köylüleri fabrikalarda çalıştırıldıkları için onlara ayrıca 'maden fabrikalarından çalışan köylüler' (Rus. горнозаводские крестьяне) adını da vermişlerdir.

⁵ bk. www.perepis2002.ru

150). Aynı sebeple, 2002'deki nüfus sayımında Dağlık Altay Cumhuriyeti'nde kendisini Teleüt olarak kaydeden kişilerin toplam sayısı ancak 20 olmuştur.⁶

Bugün *Dağlık Şoriya* olarak bilinen Uskat ve Kondoma ırmakları havzasında yaşayan Teleütler de zamanla Şorlarca eritilmiş ve resmi kayıtlarda onlarla birlikte zikredilmeye başlanmıştır (bk. Batyanova 1992: 233, Ek I). Bugünkü Şorlar arasında Teleüt kökenli *Todişev, Arbaçakov, Bekov, Babanakov, Kutonov, Sandıkov* gibi soyadları taşıyan 'töl'lerin (ailelerin) yaygın olması geçmişte çok sayıda Teleüt boylarının kendileriyle soydaş Şorların bünyesine dahil olduklarının bir diğer kanıtıdır.

Tom bölgesinde yaşayan Teleüt grubu ise aynı bölgede ikamet eden diğer Türk soylu *Çatlı* ve *Yavuşlı*ların etkisiyle Müslümanlaşmıştır. Bu grup günümüzde *Kalmak* ismiyle Tom Tatarları arasında bir etnografik kolu oluşturmaktadır (Funk 1993: 17). Teleütlerin bu grubu günümüzde ağırlıklı olarak Kemerovo vilayetinin *Yurga* ilçesine bağlı *Zimnik, Şalay, İskitim* ve *Tomsk* vilayetine bağlı *Konstantinovskoye* ile *Ulu Aal* kasabalarında yaşarlar.

Kuznetsk bölgesindeki Teleütlerin önemli bir kısmı daha XVIII.-XIX. yüzyıllarda Ruslaşmış olsa da, günümüzde bu halkı resmi olarak temsil eden yegane topluluk yine Bayat Teleütleridir.

Bilindiği gibi, Teleütler 1922'de Oyrot Özerk Vilayeti'nin (1948'den 1990'a kadar Dağlık Altay Özerk Vilayeti, ardından da Dağlık Altay Özerk Cumhuriyeti) kurulmasıyla birlikte Altay bölgesinde yaşayan *Altay-kiji, Telengit, Kumandı, Çalkandu* gibi Türk soylu boylarla birlikte resmi olarak Altay ulusuna dahil edilmişlerdi. Ancak Teleütlerin etnik çekirdeğini oluşturan nüfus, Altay ulusuna dahil edilen diğer topluluklardan farklı olarak Dağlık Altay'ın idari sınırları dışında yaşamaktaydı. Bu durum onların Altay uluslaşma sürecine dahil olamamalarına yol açmıştır. Aslında, Altay ulusunun inşasında, her ne kadar genetik ve lengüistik açıdan yakın akraba Türk boylarını birleştirme gibi bir temel fikirden hareket edilmişse de, bu daha çok coğrafi ölçüte dayalı suni bir yapılanmaydı,⁷ bu yüzden günümüzde karmaşık 'meta-etnik' yapılanmanın yavaş yavaş çözülmeye başladığı görülmektedir.

Coğrafi farklılığın yanı sıra, dillerindeki, yerel ölçütlere göre, bariz farklılıklar da Teleütçeyi Altaycanın bir ağızından ziyade bağımsız bir değişke olduğunu düşündürmektedir (Fisakova 1979: 237).

Bununla birlikte 1980'lerin sonunda Kemerovo vilayetinde baş gösteren sosyal çalkantılar ve istikrarsızlık, bölgenin sanayileşmesinin etkisiyle yerli Teleütlerin diğer etnisitelerle ilişkilerin artmasıyla gelişen etnik uyanış ve diğer etnopsikolojik etkenler Teleütlerin kendilerini Altaylılardan farklı konumlandırma fikrini tetiklemiştir (Funk 1999: 109-128).

⁶ bk. www.perepis2002.ru

⁷ Benzer uygulama Tacikistan'ın Pamir bölgesinde konuşulan diller için de yapıldı. Burada konuşulan Şugnan, Bartang, Oroşor, Sarıkol, Yazgulam ve Huf gibi İran dilleri Tacikçeden oldukça farklı olmalarına rağmen, konuşur sayılarındaki azlık ve aynı siyasi coğrafyada konuşulmaları sebebiyle Tacikçenin ağızları sayıldı ve Pamirliler kendilerini Taciklerden ayrı konumlandırmalarına rağmen, resmen Tacik kabul edildiler. Burada Sovyetlerde uygulanan 'tek özerk bölge, tek yerli dil' politikası söz konusudur.

Sonuç olarak Teleütler Altay ulusundan bağımsız olarak Rusya Federasyonu Parlamentosu Milliyetler Şurası'nın 24 Şubat 1993 tarihli kararıyla 'Az nüfuslu yerli halk' statüsü elde etmişlerdir. Bu statü 2000 yılında (24 Mart 2000 tarihli 255 numaralı Rusya Federasyonu Hükümeti kararıyla) 'Rusya Federasyonu dahilinde az nüfuslu yerli halk' olarak onaylanmıştır.

Rusya Federasyonu'nda 2002'de yapılan nüfus sayımında Teleütler ayrı bir etnisite olarak gösterilmiş ve nüfusları ilk kez resmi olarak 2650 olarak kaydedilmiştir. 2010'da yapılan bir sonraki nüfus sayımında ise kendisini Teleüt olarak tanımlayanların sayısı 2643'e inmiştir.

Etnik Kimlikleri

Teleütler tarihi kaynaklarda çoğunlukla kendi isimleriyle yer alır. Bu etnik isim XX. yüzyıl öncesinde *Telenjit*, *Telenjet* ve *Telenjüt* şeklindeydi (Potapov 1966: 233-240). Söz konusu etnonimin bugünkü şekli belli ki son örnekteki geniz ünsüzünün dudaksıllaşması ve ardından erimesiyle ortaya çıkmıştır. Funk kelimenin kökenini Batı Moğolcasına ait çokluk eki almış *Telenj* olarak görür ve görüşünü Remezov'un haritasındaki *Telenj Orda* ibaresine dayandırır (1999: 164).

Sibirya'daki çoğu Türk soylu halklar için XX. yüzyıl başlarına kadar etnik bilinç ve kimliğin temel birimi olarak *söök* 'boy, klan' şeklindeki kolektif kimlik daha önemliken, araştırmacılar Teleütlerin eskiden beri somut etnik bir kimliğe sahip olduğu görüşündedir. Radloff (1989: 122), örneğin, bu konuda 'Altay halkları arasında Teleütler dışında kendi etnik ismini bilen yoktur.' der. Verbitskiy de Teleütlerin kökenlerinin ve kim olduklarının bilincinde olduğunu ve bununla ilgili rivayetler anlattıklarını belirtir (1866: 79-80).

Buna rağmen, Teleüt kolektif bilincinin ortak dil, din ve kültüre dayalı etnik seviyede olduğu söylenemez, zira yapılan etnografik araştırmalar Teleütler arasında birden çok tabakalı kimliğin var olduğunu, bununla birlikte bu kimliğin bazen belirsiz, bazen de anlık ve duruma göre değişken olabileceğini göstermiştir (örneğin bk. Funk 1992; Batyanova 1992; Funk 1999 vd.).

XIX. yüzyılda Radloff'un da belirttiği gibi *Bayat Teleütlerinde* sınıfsal kimlik öne çıkmaktaydı, etnik kimlik ise geri plandaydı (1989: 95-96). Buna göre, Teleütler, *Teleüt* ve onlara tabi durumdaki *Kıştım* adlı iki gruptan oluşmaktaydı. *İlki söök* olarak da bilinen *Törö*, *Oçu*, *Mürküt* (*Merkit*), *Ak-Tumat*, *Kara-Tumat*, *Çoros*, *Kıpçak*, *Sart*, *Nayman* (> *Mayma*), *Tölös*, *Torgul*, *Mundus*, *Koçkor Mundus*, *Totoş*, *Purut*, *Çalman* adlarında 16 boydan, diğeri ise *Yut*, *Tört As*, *Çungus*, *Ang* adlı 4 boydan müteşekkildi.

Diğer taraftan Anohin XX. yüzyıl başlarında Teleütler arasında artık *Payat kiji* şeklinde etnobölgesel kimliğin ön plana çıktığını ve daha yaygın kullanılmaya başlandığını belirtir (bk. Funk 1999: 162). Araştırmalar bu etnonimin sadece Kuznetsk bölgesi Teleütlerinde değil, aynı zamanda Altay'daki Teleütler arasında da yaygın olduğunu gösterir (bk. Batyanova 1992: 220).

XX. yüzyılda ise Teleütler arasında etnik kimlik tanımlamasında belirsizlik ve kararsızlığın hakim olduğu görülmektedir. Bayat, Çulım ve Tom Teleütleri nüfus belgelerinde çoğunlukla *Tatar*, Altay'daki Teleütler ise *Altaylı* olarak kaydedilmişlerdir. Örneğin, Altay vilayetindeki

Mariya Pavlovna Kalçegoşeva 82 (Kaynak Kişi)

Teleütlerden Zarino ilçesinde ikamet edenler nüfus kayıtlarına *Altaylı*, Kıtmanovodakiler ise *Tatar* olarak geçirilmişlerdir, üstelik bu topluluklar Teleüt kimliğini de büyük ölçüde unutmuşlardır (Şçeglova 2003: 266). Smirnov da Dağlık Altay'daki Teleütler açısından durumun farklı olmadığını ve bölgede yaşayan Teleüt kökenli ailelerin artık kendilerini *Altaylı* olarak tanımladıklarını ve Teleüt olduklarını bilmediklerini örneklerle göstermektedir (2003: 1.5).

Teleüt kimliğini yalnızca Kuznetsk çöküntüsündeki Teleütler unutmamışlardır. Hatta 1950 sonlarında Sovyetler Birliğinde Kruşçev'in iktidara gelmesiyle siyasi baskının nispeten azaldığı dönemde bazıları, devletin resmen böyle bir etnisiteyi 2000'li yıllara kadar tanımamış olmasına rağmen, resmi evraklarda kendilerini 'Teleüt' olarak yazdırmayı başarmışlardır (bk. Kimeyev 1985: 63-66). Gerçi, Kimeyev bu durumun 'bir taraftan Teleüt köylerine yapılan çok sayıda etnografik, antropolojik vd. bilimsel geziler, diğer taraftan ise bazı Teleütlerin kendi halklarıyla ilgili bilimsel literatürle tanışması sayesinde gelişen etnik bilinçle mümkün olabildiğini iddia eder (1985: 63-66).

Funk Bayat Teleütlerinde etnik bilincin en az 5 farklı seviyede olduğunu ve onların gerektiğinde farklı seviyelerdeki etnik isimlerden birini tercih ettiğini söyler (1999: 161-173). Funk'a göre söz konusu etnik tanım kategorileri şu şekildedir:

- Boya göre (*Merkitler, Yutlar, Çoroslar* vd. şeklinde),
- Bölgeye göre (*Bayatlar, Tomlar* vd. şeklinde),
- Temel (*Telenget* şeklinde),
- Tarihi (*Tadar* şeklinde),
- -Etnik (*Teleut* şeklinde) (bk. Funk 1992: 21).

Günümüzde Teleütlerin kendilerini tanımlarken duruma ve muhataba göre farklı seviyede etnik isim kullanma alışkanlığı devam etmektedir. Batyanova'nın (1979: 92-110) da belirttiği gibi Teleütlerce etnik isimlerden birinin tercih edilmesi çoğu zaman duruma göre ve anlıktır. Teleütlerle yaptığımız söyleşi ve gözlemler bu tür varyasyonların sayısının, aslında çok değişken olduğunu göstermiştir. Bu durum karmaşık olmakla birlikte, diğer yandan Teleütler arasında etnik kimliklerine bağlılığın zayıflamasına da yol açmıştır.

Teleütler halen eğitim düzeylerine, Ruslaşma derecesine, ailesinin etnik anlamda homojen veya heterojen olması durumuna, hatta muhatabının etnik kökeni veya onunla konuştuğu dile göre farklı etnonimler kullanabilmektedirler. Bu yüzden onların etnik tanımlamalarının katmanlarını şu kategorilere göre tasnif etmek daha doğrudur:

1. Alt etnik katman: Teleütler arasında *söök* 'boy, klan' isminin bazen etnik ismin önüne geçtiği görülür. Bazı Teleütler kendilerini *Teleüt* olarak değil, daha çok *Merkit, Tülber* vd. *söök* ismiyle tanımlamayı tercih etmektedir. Gözlemlediğimiz kadarıyla bu durum karışık evlilik, nüfus çekirdeğini oluşturan merkezden uzak bir bölgede yaşama gibi etkenlerin tetiklediği etnik kimliğe bağlılığın azaldığı durumlarda ortaya çıkmaktadır.

2. Etnik katman: Teleütlerin etnobölgesel grupları arasında sadece Bayat Teleütlerinin etnik seviyede bir kolektif bilince sahip olduğu bilinmektedir (bk. Batyanova 1992; Funk 1993 vd.). Ancak Bayat Teleütleri kendilerini tanımlarken duruma göre farklı etnik isimler kullanmaktadırlar. Bunlar:

a) Bayat veya Bayat kiji: Kuznetsk Teleütleri *Büyük Bayat* ve *Küçük Bayat* ırmakları havzasında yaşadıkları için eskiden beri bu coğrafi etnonimi kullanmışlardır. Altaylılar Teleütleri belirtmek için ilkinin yanı sıra halen *Bayat* veya *Baçat* etnonimlerinden yararlanmaktadırlar (bk. Smirnov 2003: 1.5). Bayat Irmağı hala Teleütlerin ister folklorunda, ister günlük hayatında olsun çok önemli bir yere sahiptir. Ne var ki, gözlemlerimiz söz konusu etnonimin günümüzde yalnızca yaşlı Teleütler tarafından, üstelik sadece kendi dillerinde konuşurken kullanıldığını göstermiştir.

b) Tadar (< Tatar): Aslında Ruslar tarafından Güney Sibiry'a'daki bütün Türk soylu kavimler için kullanılan bu 'ekoetnonim' zamanla Çulım Türklerinden Hakas ve Şorlara kadar bu bölgedeki Türk soylu halkların birçoğunun 'endoetnonim'ine dönüşmüştür. Bu etnonim sebebiyle Teleütlerin önemli bir kısmı nüfusa *Tatar* olarak kaydolmuşlardır. Aslında resmi belgelere *Teleüt* yerine *Tatar* olarak yazılmanın Teleütlere hem sosyal statü hem psikolojik açıdan yarar sağladığı görülmüştür, bu yüzden Teleütler gerektiğinde konformist tavırla kolaylıkla *Tatar* da olabilmektedir. Bununla birlikte Teleütler bu etnonimi genellikle kendi dillerinde konuşurken kullanır. Örneğin, 'Ben Teleüt'üm' cümlesini Teleütler Rusça '*Я телеүт*' şeklinde Teleütçe ise '*Men Tadar*' şeklinde söylerler.

c) Telenet: Funk, *Telenet* adını her ne kadar Teleütlerin kendileri için kullandıkları temel etnonim olarak belirtse de (1999: 164), aslında bu etnonim Teleütler arasında yaygın değildir. Araştırmalarımız bu etnonimin kendi tarihine ve diline ilgi duyan Teleütler arasında bilindiğini, ancak pek kullanılmadığını göstermiştir. Teleüt kökenli bir akademisyen olan M. G. Tokmaşev'in, oğlu D. M. Tokmaşev ile birlikte 2008'de yayımladığı Rusça konuşanlar için Teleütçe öğrenme kitabının başlığı, örneğin, 'Telenet tili' dir.

d) Teleut: Teleütler bu terimi Rusça konuşurken kullanırlar; ancak son zamanlarda kendilerini tanımlamak için Teleütlerin bu etnonimi tercih etmeye başladığı dikkat çekmektedir. Örneğin, N .N. Kurpenko-Tannagaşeva ve N. A. Kuçigaşeva'nın birlikte 2004'te ilkökul öğrencileri için hazırladıkları abece kitabı 'Teleut tiliniñ bukvari' başlığını taşır.

3) Meta-etnik katman: Altaylılarla genetik, dil ve kültür birliği hissedilen Teleütler kendilerine aynı zamanda Altaylı da demek ve Teleütlerin Altay ulusu içerisinde bir etnografik kolu teşkil ettiği görüşünü kabul etmektedirler. Ancak Bayat Teleütleri arasında bu görüşü savunanların sayısı çok değildir, üstelik Funk'a göre onların büyük bir kısmı ya Dağlık Altay'da uzun süre ikamet etmiş ya da Gorno-Altaysk'da eğitim görmüş, bu yüzden de Altaylılarla kendileri arasında büyük benzerlikler olduğunu fark etmiş Teleütlerdir (1999: 167). Aslında Sibiry'a'daki Türk soylu *Altay kiji*, *Tölös*, *Teleüt*, *Kumandi*, *Çalkandu* ve *Tubaları* ortak 'Altay' ismiyle birleştirme fikrinin de G. İ. Çoros-Gurkin'in önderliğindeki aydın Teleüt grubuna ait olduğunu burada belirtmek yerinde olur.

Benzer görüşü savunan Teleütler 1995'te Kemerovo vilayeti resmi makamlarına başvurarak Altay'a toplu olarak göç etmek için ciddi girişimlerde bulunmuşlardır. Ancak bu girişimin

lideri, 'Ana-Bayat' derneğinin eski başkanı M. F. Todışev'in şüpheli ölümü ve Kemerovo vilayeti resmi kurumlarının konuya sıcak bakmaması Teleütlerin bu fikirden vazgeçmelerine yol açmıştır.

Teleütlerin Yaşadıkları Bölgeler ve Bugünkü Demografik Durumları

Rusya Federasyonu'nun 2010'daki nüfus sayımında kaydedilen toplam 2654 kişilik Teleüt nüfusundan 2520'si Kemerovo vilayetinde ikamet etmektedir. *Kemerovo* dışında Teleütlerin yaşadığı yerleşim birimleri arasında Altay vilayeti *Kıtmanovo* ilçesine bağlı *Ulus Taraba*, *Staraya Taraba*, *Zarinsk* ilçesine bağlı *Krutoye* (Kızıl Ulus), *Burla* ilçesine bağlı *Burla*, *Solton* ilçesine bağlı *Tostok* ve *Şatobal* köyleriyle, Altay Cumhuriyeti (Dağlık Altay) sınırları içerisinde bulunan *Gorno-Altaysk*, *Ulus Çerga* ve *Şebalino* zikredilebilir. XVII. yüzyılda Cungarlar tarafından göç ettirilen Teleütlerin bir kısmı hala Çin'de yaşamaktadır. Şinjang-Uygur Özerk Bölgesine bağlı Altay ilçesinin en kuzey kısmında hala yaklaşık 50 kişilik (13 aile) Teleüt grubu bulunmaktadır.⁸

Teleüt nüfusunun çekirdeği *Kemerovo* vilayetine bağlı *Belovo*, *Guryevo* ve *Novokuznetsk* ilçelerinde yaşar. Teleütlerin eskiden yaşadığı yerlere *yurt*, *ulus*, *aal*, *aymak*, *Çoroslar* gibi zadegan boyların ikamet ettiği köylere ise *ulu aal* adı verildiği bildirilmektedir. *Kemerovo* ve komşu vilayetlerde bu isimlerle biten yer adlarının sıkça görülmesi geçmişte Teleüt yerleşim yerlerinin çok daha geniş bölgeyi kapsadığına işaret etmektedir (bk. Katsyuba 1991: 10).

Teleütlerin günümüzde topluca yaşadığı yerleşim birimleri ise şunlardır:

a) Kemerovo vilayeti Belovo şehrine bağlı kasabalar

Şanda' Adlı Teleüt Köyü ve Arka Planda Şestaki Kömür Ocağı

2002 nüfus sayımına göre *Belovo* ve idari olarak ona bağlı kasabalarda Teleütlerin sayısı 438 olarak kaydedilmiştir. Teleütler, *Belovo* şehri idari sınırları içerisinde ağırlıklı olarak *Babanakovo* belediyesine (Rus. территориальное управление) ait *Babanakovo*, *Çerta*, *Teleut*, *Zareçnoye* ve *Novobaçatı* kasabalarında yaşarlar. Adı geçen yerleşim merkezlerinin tamamı şehrin güneydoğusunda bulunmaktadır. *Babanakovo* kasabasında günümüzde 60 civarında Teleüt yaşamaktadır. Ailelerin hemen hemen hepsi karışık evlilik yapmıştır. Sonuç olarak da günlük hayatta iletişim için Rusça tercih edilmektedir. *Babanakovo*'nun hemen bitişiğindeki *Çerta* (< Tel. *Çartu* < *çar* 'yuvarlak' + *tuu* 'dağ') kasabasında da durum farklı değildir. Kaynak kişilerin belirttiğine göre burada dört Teleüt ailesi vardır, ancak bunların tamamı karışık evlilik yapmıştır. *Babanakovo*'dan demir yolu ağıyla ayrılan ve Büyük Bayat Irmağı'nın hemen batı yakasında bulunan Teleüt

⁸ bk. <http://www.joshuaproject.net/people-profile.php?peo3=15323&rog3=CH>

kasabasında ise durum biraz farklıdır. Burası çok eskiden beri Teleütlerin belli başlı yerleşim birimi olarak bilinir. Eski adı *Ortodokı aal* 'orta köy' olan bu yerleşim biriminde 200 civarında Teleüt nüfusuna yaşamaktadır Ağırıklı olarak yaşlılar tarafından konuşulsa da Teleütçenin hala etkin biçimde kullanıldığı bir yerdir. Teleüt köyünden yaklaşık 2 km güneyde kalan *Zareçnoye* adlı köy de Teleütçenin günümüzde etkin biçimde konuşulduğu yerlerden biridir. 2002 nüfus sayımına göre burada

136 Teleüt yaşamaktadır. Bu sayıya 1990'larda lağvedilen ve sakinleri daha sonra Zareçnoye'ye yerleştirilen *Ulus* köyündeki Teleütler de dahildir. Yine 2002 nüfus sayımına göre 1458 kişinin yaşadığı *Novobaçatı*'daki Teleütlerin sayısı ise 140'tır.

b) Belovo ilçesi Bekovo bucağı

Teleütlerin kültürel değerlerinin korunması amacıyla 7 Ekim 1993 tarihli Rusya Federasyonu Hükümeti (Bakanlar Kurulu) kararıyla *Bekovo* bucağına 'azınlık bucağı' unvanı (Rus. *Бековский национальный сельсовет*) verilmiştir.⁹ Bu unvanın Teleütler açısından *Bekovo*'ya verilmesi anlamlıdır, zira *Bekovo* en fazla Teleüt nüfusunun yaşadığı ve Teleütçenin de diğer yerlere nispeten daha aktif kullanıldığı bir yerleşim birimidir. *Bekovo* bucağı birbirine bitişik *Bekovo*, *Çeluhoyevo*, *Verhovskaya* köylerinden oluşur. Bu bucağı ayrıca merkezden yaklaşık 1-2 km uzaklıkta bulunan *Oktyabrskiy* mezrası ve *Razyezd 14* km

İstasyonu da dahildir. Teleütler arasında söz konusu yerleşim birimlerinin Türkçe isimleri de bilinir ve kullanılır. Örneğin, *Bekovo*'nun diğer adı köyün yakınındaki Haçlı dağından (Rus. *Крещенная гора*) dolayı *Krestu*'dur (*kres* < Rus. *крест* 'haç' ve Tel. *tuu* 'dağ'), *Çeluhoyevo*'ye *Çalkoy* ~ *Solkoy* veya *Arı Bayat* (< ET *ıjaru* 'öte' ve *Bayat* 'Bayat'ın ötesi') da denilir. *Verhovskaya*'nın diğer adı ise *Sas*'tır (< Tel. *sas* 'nehir kıyısındaki orman' < ET *saz*). Son verilere göre *Bekovo* bucağının toplam nüfusu 1800 civarındadır, bunlardan yaklaşık 1100'ü Teleüt asıllıdır. *Bekovo* merkezinde ikamet eden Teleütlerin sayısı 272'dir. *Çeluhoyevo*'da 505, *Verhovskaya*'da 194, *Oktyabrskiy*'de 69 ve *Razyezd 14* km'de ise yaklaşık 50 Teleüt yaşamaktadır. *Bekovo* merkezindeki Teleüt nüfusunun genel nüfusa oranı % 90, *Çeluhoyevo*'da % 75, *Verhovskaya*'da ise % 100'e yakındır.

c) Guryevsk ilçesi Razdolnoye bucağına bağlı Şanda köyü

Şanda köyü *Bekovo*'dan yaklaşık 5 km uzaklıktadır. *Guryevsk* şehrinden ise yaklaşık 3 km uzaklıktadır ve idari olarak da buraya bağlıdır. *Şanda* köyünün Teleütçe adı *Şandı* ~ *Şantu* (< ET *çarj* 'çan' ve *tuu* 'dağ') şeklindedir. Köyün nüfusu 300 civarındadır ve halkın hemen hemen tamamı etnik olarak Teleüt'tür.

d) Novokuznetsk şehri Teleuti köyü

Novokuznetsk şehrinin büyümesiyle birlikte Tom nehrinin doğu yakasında yer alan *Teleuti* köyü şehir sınırları içerisinde kalmıştır. Bu köy günümüzde idari olarak *Novokuznetsk* şehrinin *Zavodskoy* ilçesine bağlıdır. Köy artık resmi kayıtlarda 'Teleüt sokağı' (Rus. *Телеутская улица*) olarak geçer. 2002 nüfus sayımına göre etnik olarak hemen hemen homojenik olan bu köydeki Teleüt nüfusu 303'tür.

⁹ bk. <http://law7.ru/base28/d2ru4451.htm>

2.2 Etno-Sosyal Durum

Kaynaklar geçmişte Teleütlerin uğraş alanlarının esasen hayvancılık ve avcılıktan ibaret olduğunu, bazı kesimlerin ise ayrıca tarımla uğraştığını söylerler (örneğin bk. Katsyuba 1991).

Özellikle XX. yüzyılın ikinci yarısında geçimlerini sağlamak için Teleütlerin geleneksel uğraş alanlarını tamamen terk ettiği dikkat çekmektedir. Bunda en başta Teleüt bölgesinin Kuznetsk kömür havzası (Kuzbass) içerisinde bulunması ve bölgenin hızlı sanayileşmesi rol oynamıştır. *Belovo* ve *Guryevsk* ilçelerindeki Teleütlerin büyük bir kısmı halen köylerinin hemen yanı başındaki *Baçatskiy* ve *Şestaki* kömür ocaklarında işçi olarak çalışmaktadırlar. Diğer bir kısmı ise kömür işletmeleriyle bağlantılı demiryolu şirketlerinde görevlidir. *Novokuznetsk* ve *Belovo* şehirleri sınırları içerisinde yaşayan Teleütler çoğunlukla işçi, öğretmen, memur gibi mesleklere sahiptirler.

Kaynak kişilerin ifade ettiğine göre, Teleütlerin nüfus çekirdeğini oluşturan *Bekovo* bucağına bağlı köyler 1992'ye kadar 'Sibir' kolhoz (kolektif tarımcılık) çiftliğine bağlıymış. Sovyetlerin dağılmasıyla birlikte 1992'de söz konusu kolhoz tasfiye edilmiş, onun yerine köylüler tüm Teleütleri iktisadi açıdan tek çatı altında toplamak amacıyla 'Bayat' etnik tarım kooperatifi kurmuş, ancak bu girişim başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Kooperatifin tasfiyesi sırasında yaşanan bazı usulsüzlükler birlik üyelerinin büyük bir kısmının işsiz kalmasına yol açmış, en önemlisi de Teleütler arasındaki birlik ve beraberliği olumsuz yönde etkilemiştir.

Baçatskiy ve *Şestaki* kömür ocakları Teleütlere istihdam alanı yaratmakla birlikte beraberinde ekolojik sorunlar da getirmiştir. Söz konusu işletmeler *Belovo* ve *Guryevsk* ilçelerindeki Teleüt yerleşim birimlerini tamamen kuşatmış olduğundan bölgede ciddi 'teknolojik' kirlilik söz konusudur. Bunun getirdiği iktisadi ve sosyal sorunlar ise bölgede yaşayan Teleütlerin başka yerlere taşınma düşüncesini tetiklemektedir.

Son sayıdaki 2643 kişilik Teleüt nüfusundan 1198 kişi şehirlerde, 1445 kişi ise kırsal kesimde bulunmakta, diğer bir deyişle halkın % 45'i şehirlerde, % 55'i ise köylerde yaşamaktadır. 2002 verilerine göre ise köylerde yaşayan Teleüt nüfusu % 73 idi (bk. Sulyandziga vd. 2003: 142). Bu değişim Teleütlerin yalnızca köyden şehre göçüne değil, aynı zamanda yeni iktisadi koşullara ayak uydurmak adına geleneksel toplumsal yapılarının çerçevesi dışına çıkmak zorunda kaldıklarına da işaret etmektedir. Etnik kimliğe bağlılıkta görülen zayıflama ve hızlı Ruslaşma bunun somut göstergelerinden biridir.

1993 ve 2000 yıllarında Rusya Federasyonu hükümetince tanınan 'az nüfuslu yerli halk' statüsü Teleütlere devletin onların doğal yaşam alanlarını koruma, milli kültürel dernekler aracılığıyla dillerini canlandırma, öğretme ve serbestçe kullanma, yerel kültürlerini geliştirme gibi manevi desteğin yanı sıra erken emeklilik (kadınlarda 50, erkeklerde ise 55 yaş), küçük ölçekli işletmelerine vergi indirimi, kredi kolaylığı gibi maddi imtiyazlar da öngörmektedir. Gerçekte erken emeklilik dışında Teleütlere yukarıda sayılan ayrıcalıkların hiçbiri tanınmamaktadır.

2.3 Etno-Kültürel Durum

**Mahalli Kıyafetli Teleütler
Çolkoy Müzesi**

Rus Ortodoks Kilisesinin XIX. yy.da başlayan Sibiryaya yerli halklarını Hristiyanlaştırma faaliyetleri sonucu, *Kalmak* etnografik grubu dışında, Teleütlerin hemen hemen tamamı Ortodoks Hristiyanlığa intisap etmişlerdir.

Tom bölgesinde yaşayan Kalmaklar ise, yukarıda da belirttiğimiz gibi, Sibiryaya Tatarlarının etkisiyle Müslüman olmuştur.

Yaklaşık iki yüzyıllık yıllık geçmişi olmasına rağmen, Hristiyanlık Teleütlerin hayatında ön plana çıkmamıştır, bu yüzden onların dini anlayışları

yüzeyseldir. Rus köylerinin aksine Teleüt köylerinin ibadet yeri pek bulunmaz. Üstelik XIX. yüzyılın ortalarında Altay misyonu mensuplarınca inşa edilen ve XX. yüzyılın başlarına kadar Teleütçe eğitimin yapıldığı Çeluhoyevo köyünde bugün bulunan tek kilisenin rahibi de Rus asıllıdır. Pazar ayinlerine sürekli katılan Teleütlerin sayısı da fazla değildir. Buna rağmen, Teleütler, kendi ifadelerine göre, Noel, Paskalya gibi dini bayramları coşkuyla kutlarlar.

Rusya Federasyonu'nundaki 'Kuzey, Uzakdoğu ve Sibiryaya Yerli Halkları Kanunu' uyarınca ülke genelinde nüfusu 50 binden az olan etnik topluluklar dernek ve cemiyetler aracılığıyla dillerini ve milli kimliklerini koruma hakkına sahiptirler. Teleütler de bu amaçla bir dernek kurmuşlardır, derneğin adı 'Ana Bayat' olarak bilinir. Derneğin temel amaçlarından biri Teleüt kültürünü, gelenek ve göreneklerini korumak ve Teleütlerin toplumsal ve iktisadi gelişime katkıda bulunmaktır. Dernek, inanç olarak çoğunlukla Ortodoks Hristiyan olan Teleütlerin dini bayramları yanı sıra eski gelenek ve göreneklerini korumak adına yapılan 'Çıl paji', 'Payram', 'Pardakay' gibi etnik bayramların icra edilmesinde öncülük etmektedir.¹⁰

Söz konusu dernek dışında, Teleüt kimliği ve kültürünün korunmasında rol oynayan başka bir kurum da Bekovo köyünde faaliyet gösteren 'Çolkoy' adlı tarihi-etnografik müzedir.¹¹ Geçmişten günümüze Teleütlerin somut ve somut olmayan kültürel mirasına ait çok sayıda eserin bir araya getirildiği ve sergilendiği bu müze bünyesinde ayrıca bir Teleüt halk dansları grubu da faaliyet göstermektedir.

Teleüt kimliği ve kültürünün korunmasına yönelik faaliyetler yine *Bekovo* köyündeki *Çetonov* ortaöğretim okulunda da yürütülmektedir. Kemerovo vilayeti yönetiminin mali desteğiyle bu eğitim kurumunda son birkaç yıldır Teleütçe öğrenmek isteyenler için yaz aylarında 'lengüistik kamp' düzenlenmektedir. Burada Teleütçe dersleri dışında, okul yöneticilerinin ifadesine göre, mensup oldukları etnisite ve dilinin prestijini sağlamlaştırmak amacıyla

¹⁰*Pardakay* adlı bayram için bk. <http://vestnik-belovo.ru/news/1619>

¹¹Sibirya'daki yerli halklarına ait kültürlerin kendi doğal ve sosyal çevrelerinde korumasını amaçlayan ve 'ekolojik müze' olarak bilinen bu tip müze oluşturma fikri Kemerovo Devlet Üniversitesi profesörü V. M. Kimeyev'e aittir. Onun öncülüğünde Teleütlerin *Çolkoy*, Şorların *Taşgol* (Ust-Anzas, Taştagol, Kemerovo), Kalmakların *Kalmak* (Urtı Konstantinovi, Yurga, Kemerovo) vd. müzeleri tesis edilmiştir.

öğrencilere ayrıca Teleüt el sanatları ve folkloru, eskiye ait gelenek ve görenekleri de tanıtılmaktadır.

Teleüt kültürünün korunması ve canlandırılması için resmi makamlarca en azından Bekovo bucağında formal koşullar sağlanmış gibi görünse de, gerçekte etnik pratiklerinin ve adetlerinin Teleütlerce uygulandığını söylemek zordur. Teleüt hanelerindeki hayat günümüzde aynı yerleşim biriminde yaşayan diğer etnik gruplara mensup kimselerden farklı değildir. Evlerini ziyaret ettiğimiz ve yüz yüze konuştuğumuz kişiler geleneksel Teleüt adetlerini artık benimsemediklerini belirtmişlerdir. Pek çok gelenek ve görenek değil gençler, yaşlılar arasında bile unutulmuştur.

Yazılı basını olmamasına rağmen, Teleütçe günümüzde yazı dili olarak kullanılmaktadır. Teleütlerin resmen ayrı bir etnisite olarak kabul edilmesiyle birlikte 1990'lardan itibaren Teleütçe için Kiril harflerini temel alan yeni bir alfabe geliştirilmiştir. 38 harften oluşan bu yazı sistemini geliştirmede L. T. Ryumina-Sırkaşeva, N. A. Kuçığaşeva ve N. N. Kurpeşko-Tannagaşeva vd. Teleüt aydınları önemli rol oynamışlardır. Aslında Teleütçe geçmişte Rus Ortodoks Kilisesinin Altay misyonu mensuplarıncı oldukça iyi bilinen bir dildi. Altay ve komşu bölgelerdeki Türk dilli yerli halklarca kullanılması için Teleütçe temelinde 27 harflik ilk alfabe daha 1840'ta geliştirilmişti. Arşimandriti Makariy'in (M. Ya. Gluharyov) oluşmasına öncülük ettiği bu alfabeyle bilindiği gibi çok sayıda dini kitap yayımlanmıştır. Teleütçe (aynı zamanda Altayca) ile yazılmış en önemli eser olarak 1844'te Altay misyonuna diyakozluk rütbesiyle katılan M. V. Çevalkov'un 1866'da yayımladığı 'Çevalkov'un Hayatı' (Rus. Жизнь Чевалкова, orijinali Чоболкопын жыруми) adlı eser gösterilebilir.

Ne var ki, bu yayım faaliyetleri XX. yüzyılın 30'lu yıllarında Teleütçenin yerine Altaj-kiji değişkesinin kullanılmaya başlamasıyla birlikte son bulmuştur. XX. yüzyılın sonlarında yeni bir alfabenin geliştirilmesi Teleütçe kitapların tekrar yayımlanmasına yol açmıştır. 1995'ten bugüne kadar yayımlanan bu tür kitapların sayısı ancak 7'yi bulmuştur. Buna rağmen demografik tabanını gün geçtikte kaybetmekte olan ve yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalan bir değişke için bu sayı bile azımsanmayacak bir değerdedir. Teleütçe yayımlanan çalışmaların kronolojik sıraya göre listesi aşağıdaki gibidir:

- L. T. Ryumina-Sırkaşeva, N. A. Kuçığaşeva, *Teleut-Orus Sözlük*, Kemerovo: Kemerovskoye Knijnoye İzdatelstvo, 1995;
- L. T. Ryumina-Sırkaşeva, *Orus-Teleut-Sözlük*, Kemerovo: Kuzbassvuzizdat, 2002;
- N. N. Kurpenko-Tannagaşeva, N. A. Kuçığaşev, *Teleut tiliniñ bukvari*, Kemerovo: Kemerovskoye Knijnoye İzdatelstvo, 2004;
- M. G. Tokmaşev, D. M. Tokmaşev, *Rusko-teleutskiy razgovornik*. Orus-teleut ermekteri, Novokuznetsk, 2005;
- L. T. Ryumina-Sırkaşeva, E. N. Tuşmanakova, M. F. Koçubeyeva, *Teleutskiy yazık v kartinkah. Teleut til juruktarda*, Kemerovo: Skif Kuzbass, 2005;
- M. G. Tokmaşev, L. T. Ryumina-Sırkaşeva, *Tuugan sös. Rodnoye slovo*, Kemerovo: Skif Kuzbass, 2007;
- M. G. Tokmaşev, D.M. Tokmaşev, *Teleut tili*, Kemerovo: Skif Kuzbass, 2008.

2.4 Teleütlerde Ana Dili Kullanımı ve Yeterliliği, Ana Diline Bağlılık

2.4.1 Teleütlerin Ana Dili Kullanımı ve Yeterliliği

2.4.1.1 İş Yaşamında ve Günlük Hayatta Teleütçe

Sibirya'daki demografik tabanı zayıf çoğu yerli halk için Rusça XX. yüzyılın 1950'li yıllardan itibaren işlevsel yönden birincil dil haline gelmiştir. Sibirya'nın sanayileşmesi ve bunun tetiklediği göç ile bölgenin demografik yapısında oluşan salt Rus hakimiyeti ve özellikle yerli halklar için uygulanan 'ana dil yerine Rusça' eğitim politikasının bu sürece etkisi büyüktür (bk. Fedorov 2010: 10). Sibirya'nın sanayi, üretim vb. açılardan önde gelen bölgesi olan Kemerovo vilayeti sınırları içerisinde yaşamaları ve kabaca 2500 kişilik çok küçük bir nüfusa sahip olmaları sebebiyle Teleütlerin 'dil ekolojisi' açısından trajik görünen bu sürecin dışında kalması mümkün değildi.

Bilinen bir gerçektir ki resmi statülü ve aynı zamanda salt çoğunluğun kullandığı bir dil ile küçük bir azınlığın dili arasındaki dilsel çatışma, ikinci dilin kullanım alanı ve işlev dağılımındaki payını ister istemez sınırlı hale getirir. Kimi azınlık veya diaspora dilleri, işaretleyicisi oldukları etnisite içerisinde temel iletişim aracı olarak kullanılmaya devam ederken, kimi dillerin kullanım alanı daha da daralır, durumunu ancak aile içi iletişim aracı olarak korur.

Bu çalışmada kullanılan anket soruları ağırlıklı olarak küçük bir azınlık dili olan Teleütçenin kullanım alanı boyutlarının ve işlev özelliklerinin tespitine yönelikti. Kotalı örneklem yöntemine göre düzenlenen ankete Bekovo, Verhovskaya, Çeluhoyevo, Şanda ve Belovo'da ikamet eden Teleüt asıllı 87 kişi katılmıştır. Bu rakam bölgede yaşayan Teleüt nüfusunun yaklaşık % 5'ine denk gelmektedir, ki bu bir anket için geneli temsil edebilir boyuttur. Teleütçenin prestiji ve Teleütlerin ana dillerine bağlılığını öğrenmek için veriler anketteki soruların yanı sıra kaynak kişilerle yapılan doğrudan mülakat aracılığıyla da elde edilmiştir.

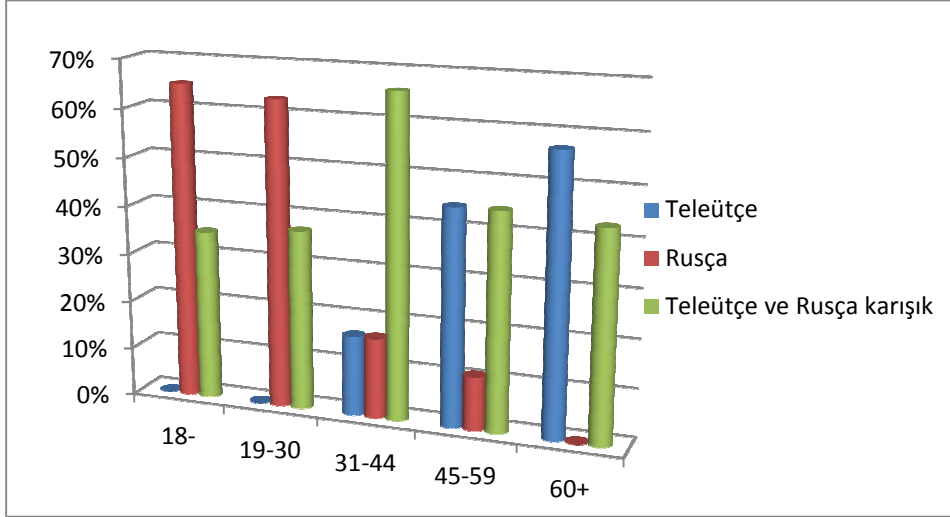
Ankete katılanlar arasında 18 yaş ve altı grubu 14 (% 16), 19-30 yaş arasındakiler 34 (% 39), 31-44 yaş arasındakiler 26 (% 30), 45-59 yaş arasındakiler 7 (% 8) ve 60 yaş ve üstü olanlar ise 6 kişiydi (% 6,9).

Ankete katılanların % 79'ü ana dillerini Teleütçe, % 5'i ise Rusça olarak işaretlemişlerdir. Diğer taraftan Teleütlerin % 16'sı her iki dilin de ana dilleri olduğu görüşündedirler. Yaptığımız gözlemler Rusçanın yaş grubu fark etmeksizin Teleütler arasında işlev bakımından birincil dil olduğunu göstermiştir, bu yüzden ana dillerini konuşabilen Teleütlerin tümünü iki dilli saymak daha doğrudur.

Aynı zamanda Teleütlerde görülen söz konusu iki dillilik, asimetrik iki dillilik şeklindedir, nitekim iş hayatında Rusça konuşan Teleütlerin oranı % 79,5 iken, Rusça yanı sıra Teleütçeyi de kullananlar % 19,5'te kalmaktadır. Günümüzde Teleüt bölgesinde yalnızca Teleütçenin kullanıldığı bir iş alanı yoktur.

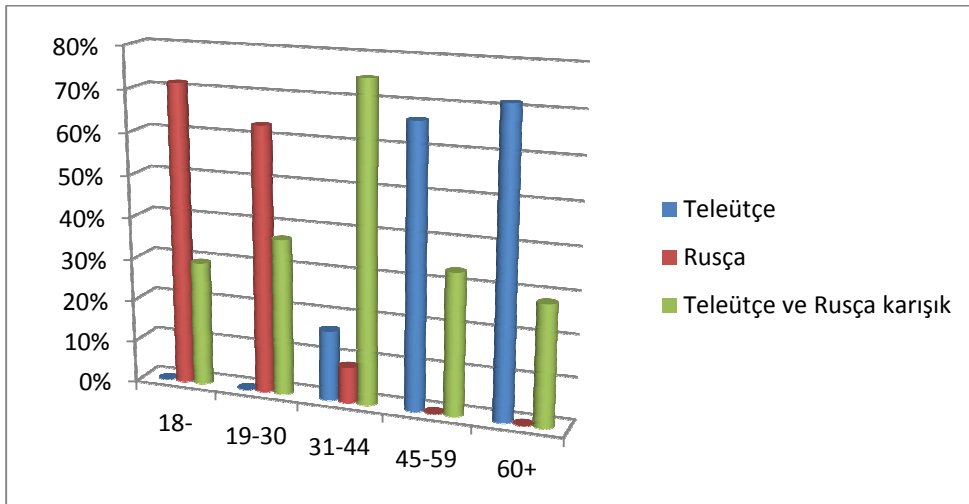
Günlük hayatında kendi soydaşıyla iletişimde (bk. Şekil 1) ana dilini tercih eden Teleüterin toplam oranı sadece % 11'dir, bunun aksine Rusça konuşanların oranı % 47, her iki dil kullananlar da % 42'dir. Öte yandan 45 yaş ve üstü grubunda sadece bir katılımcı Teleütlerle Rusça konuştuğunu söylerken, 31-44 yaş grubundakilerin % 66'sı böyle bir durumda her iki dile de başvurduğunu ifade etmiştir. Bununla birlikte 30 yaş ve altındakilerin hiçbiri kendi

soydaşlarıyla Teleütçe konuşmazken, onlardan % 65'i de Rusçayı tercih etmektedir. Yaptığımız gözlemler ayrıca iki dilli iletişimde bile Teleütçenin selamlaşma ve hal hatır sormada kullanılan birkaç hazır replikle sınırlı kaldığını, konuşmanın esas kısmının ise Rusça yapıldığını göstermiştir.

Şekil 1: Teleütlerin kendi soydaşlarıyla iletişimindeki dil tercihi

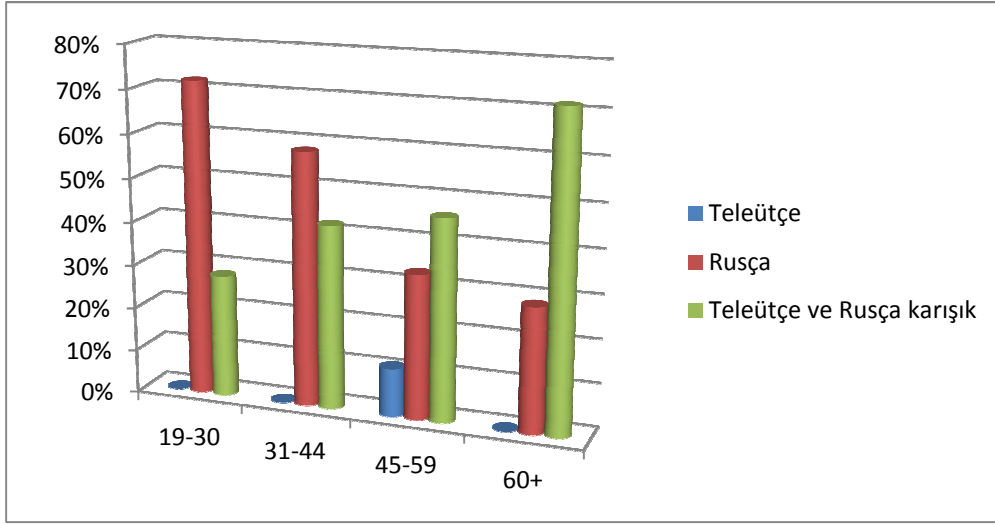
Benzer oranlar aile içerisindeki iletişim için de geçerlidir (bk. Şekil 2). Anne babasıyla konuşurken yalnızca Teleütçeyi tercih edenlerin toplam oranı yalnızca % 13'tür, üstelik bu oran 45 yaş ve üstündekilerde % 75 iken, 30 yaş ve altındakilerde de % 0'dır. İlginçtir ki 45 yaş ve üstündekilerden hiçbiri evebeyn veya yaşlı akrabalarıyla konuşurken, ankette de görüldüğü gibi Rusçayı tercih etmez, bu aslında iki dilli orta yaşlı Teleütlerin ana dil lehine psikolojik bir engele sahip olduklarını gösterir. Söz konusu yaş grubu yaşça küçük diğer Teleütlerle ve çocuklarıyla iletişimde Rusçayı tolere edebilmesine rağmen, söz konusu anne baba veya kendilerinden yaşça büyük bir soydaşı olunca tutumu değişmektedir.

Şekil 2: Teleütlerin anne babalarıyla iletişimindeki dil tercihi

Ne var ki, aile içi iletişimde ana dilin işlevini yürütmesine imkan tanıyan bu psikolojik engel 44 yaş ve altındaki Teleütlerde aşılmıştır. 31-44 yaş grubunun % 75'i aile içerisinde Rusça ve Teleütçeyi karışık kullanırken, yalnızca Rusça konuşanlar % 8'dir. Sonuncu rakam 19-30 yaş

grubunda birden % 60'a yükselirken, 18 yaş ve altındakilerde artık % 70'e çıkmaktadır. Bu rakamlar Rusçanın Teleütçenin sahip olduğu aile içi iletişim işlevini bütünüyle ele geçirmeye başladığına da işaret etmektedir. Bu tespiti ayrıca aşağıdaki sonuçlar da teyit etmektedir ki ankete cevap verenlerin sadece biri çocuklarıyla Teleütçe konuştuğunu bildirirken, katılımcıların % 64'ü çocuklarıyla konuşurken Rusçayı, % 34'ü ise her iki dili de tercih ettiğini ifade etmişlerdir (bk. Şekil 3). 45 yaş ve üstü gruplarda çocuklarıyla Rusça aracılığıyla iletişim kuranların oranı % 40 iken, 31-44 yaş grubunda bu oran % 58'e, 19-30 yaş grubunda ise % 75'e yükselmektedir.

Şekil 3: Teleütlerin çocuklarıyla iletişimindeki dil tercihi

2.4.1.2 Eğitimde Teleütçe

'Telenet Tili - Teleutskiy Yazık' Adlı Ders Kitabı

Altay misyonu mensuplarınca XIX. yüzyılın ortalarından XX. yüzyılın başlarına kadar Çeluhoyevo köyündeki Ortodoks kilisesi bünyesinde bulunan okulda eğitim Teleütçe

yapılırken, sonrasındaki siyasi süreç bu geleneği baltalamıştır. Günümüzde Teleütçe eğitim kurumlarında kullanılmamakla birlikte Ocak 2012 tarihinden itibaren öğrencilerinin yaklaşık % 85'inin Teleüt kökenli olduğu Bekovo köyündeki Çetonov ortaöğretim okulunda 'Ayas' etno-kültürel eğitim merkezi açılmış ve bu merkezin faaliyetleri çerçevesinde 2-6 sınıf öğrencilerinin ders programına haftada 1 saat olmak üzere Teleütçe dersleri eklenmiştir. Haziran 2010'dan itibaren aynı okulda Kemerovo vilayeti yönetiminin mali desteğiyle yine Teleütçe öğrenmek isteyenler için yaz aylarında 2 haftalık 'lengüistik kamp' düzenlenmeye başlanmıştır.

Ne var ki, söz konusu faaliyetlerde Teleütlerin doğrudan bir katkısı yoktur, zira 'Rusya Federasyonu dahilindeki az nüfuslu yerli halk' statüsü gereği federal ve yerli hükümetler Rusya'nın Sibirya, Kuzey Sibirya ve Uzakdoğu bölgelerinde yaşayan ve yok olma tehlikesiyle karşı karşıya olan halklar için dillerini koruma programı geliştirmiş ve söz konusu iki etkinlik de bu program çerçevesinde gerçekleştirilmiştir.

Buna rağmen, ankete katılan Teleütlerin % 85,5'i okul müfredatına Teleütçenin eklenmesini ve zorunlu ders olarak okutulması fikrini desteklemektedir. Yine katılımcıların % 100'ü, yaş grubu fark etmeksizin, Teleütçenin ana okulu ve öncesi eğitim kurumlarında kullanılması gerektiğini de onaylamışlardır. Bu rakamlar açıkça Teleütlerin kendi dillerinin geleceğinden endişe duyduklarını göstermektedir, zira yine ankete göre 45 yaş ve üstündekilerin okul öncesi konuştuğu dil % 90 oranında yalnızca Teleütçe iken, 19-30 yaş grubunda bu oran % 11'e, 18 yaş ve altı grubunda ise % 0'a inmiştir.

2.4.2 Teleütlerde Ana Dili Yeterliliği

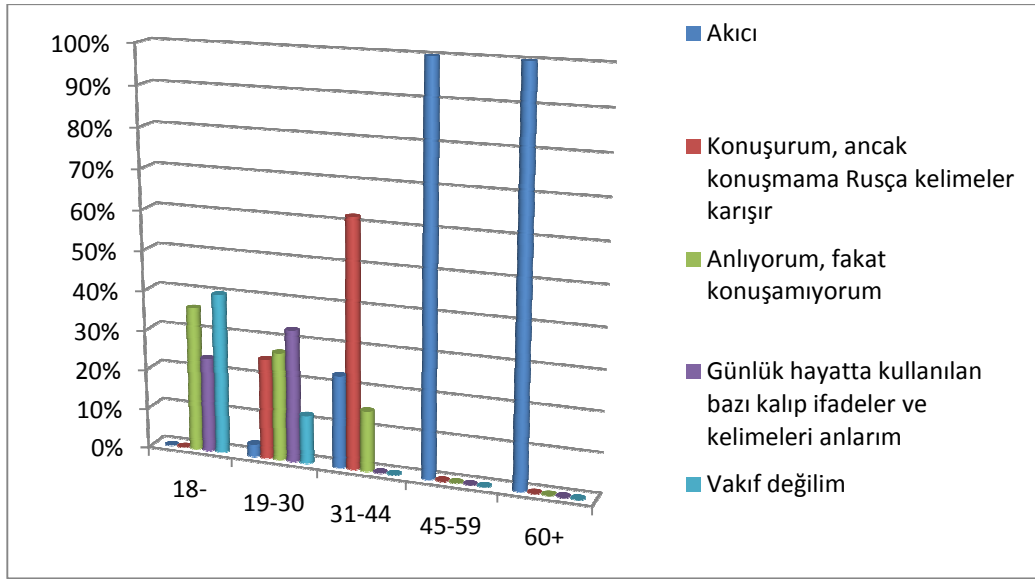
Eğitim dili Rusça olduğundan Teleütler arasında Rusçayı akıcı veya iyi derecede konuşanların oranı neredeyse % 100'dür. Diğer yandan ana dilini çok iyi bilenlerin oranı yalnızca % 23'tür. Yaşlara göre ele alındığında Teleütçeyi akıcı konuşanların oranı 45 yaş ve üstü grubunda % 100 iken, bu oran 31-44 yaş arasındakilerde birden % 23'e düşmektedir. Aynı zamanda 19-30 yaş grubundakilerinise sadece % 3'ü Teleütçe konuşabilirken, 18 yaş ve altındakilerden hiçbiri ana diline hakim değildir (bk. Şekil 4).

Teleütçeyi iyi derecede bildiğini, ancak konuşma sırasında Rusça kelimeler katarak konuştuğunu söyleyenler 45 yaş ve üstü grubunda hiç yoktur, oysa 31-44 yaş grubundakilerden % 62'si, 19-30 yaş grubundakilerden ise % 25'i böyledir. 18 yaş ve altındakiler zaten Teleütçe bilmediği için onlarda bu oran % 0'dır.

Ana dillerini anladığını, ancak konuşamadığını bildirenler 31-44 yaş grubunda % 15 iken, 19-30 yaş grubunda % 27'ye, 18 yaş ve altındakilerde ise % 36'ya çıkmaktadır.

31 yaş ve üstü gruplarda Teleütçe konuşamadığını, ancak günlük hayatta kullanılan bazı kalıp ifadeleri ve kelimeleri anladığını söyleyenler hiç yoktur, oysa 19-30 yaş grubundakilerden % 33'ü, 18 yaş ve altındakilerden % 24'ü böyledir.

31 yaş ve üstünde olanlardan hiçbir şekilde 'Teleütçe bilmiyorum' diyen yoktur, oysa 19-30 yaş grubundakilerde bu oran birden % 12'ye çıkmakta, 18 yaş ve altındakilerde ise % 40'a yükselmektedir.

Şekil 4. Teleütlerin yaş gruplarına göre ana dillerine hakimiyeti

Çocuklarının Teleütçeye hakimiyeti ile ilgili soruya ebeveynlerin verdikleri cevaplar yukarıdaki rakamlarla örtüşmektedir. Teleüt anne babalardan hiçbiri, yaş grubuna bakılmaksızın, çocuklarının akıcı bir şekilde Teleütçe konuştuğunu düşünmez. Bununla birlikte çocuklarının Teleütçeyi Rusça kelimeler karıştırarak konuşabildiğini söyleyenlerin oranı % 8 iken, ana dillerini anladığını, ancak konuşamadıklarını işaretleyenlerin oranı da % 26'dır. Çocuklarının günlük hayatta kullanılan Teleütçe birtakım kalıp ifadeleri anladığını düşünenler % 35, ana dillerini hiçbir şekilde bilmediğini söyleyenler de % 31'dir.

2.4.3 Teleütlerin Ana Dillerine Bağlılığı

Özellikle yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalan dillerin hayatiyeti açısından demografik, siyasi ve ekonomik etkenlerin de önemli rol oynamasına rağmen, konuşurlarının ana dillerine bağlılığı ve tutumu daha belirleyici niteliktedir (bk. Holmes 1992: 65-70; Vahtin & Golovko 2004: 111-119).

Teleütlerin ana dillerine bağlılığını ve tutumunu belirlemek için anketteki sorulara ilaveten Bekovo bucağındaki çok sayıda kaynak kişiyle (özellikle gençlerle) yüz yüze ve grup şeklinde mülakat yapılmıştır. Mülakatta sorulan sorular ve alınan cevaplar sırasıyla şunlardır:

- İki dilden birini çok iyi derecede bilmen gerekirse hangisini seçerdin, Teleütçeyi mi, Rusçayı mı?
- İki dilden birini öğrenmek gerekirse hangisini seçerdin, Teleütçeyi mi, İngilizceyi mi?
- Teleütçe bilmek sana ne kazandırır?
- Teleütler kimdir?
- Teleütçe bilmeden Teleüt olunabilir mi?

İlk soruya görüşülen kişilerden hepsi istisnasız Rusça cevabını vermiştir. İkinci sorunun cevabı da hemen hemen bütünüyle İngilizce olmuştur.

Her iki soruda da mülakat yapılanların öne sürdüğü gerekçeleri Bekovo köyü sakini A. N'nin şu cevabı özetler niteliktedir: 'Teleütçe bilmek ne işimize yarar ki? Bu köy dışında hiçbir yerde kullanılmayan bir dildir, hatta bu köyde bile her zaman duyacağınız bir dil değildir.

Herkes zaten Rusça konuşuyor. İngilizce bilerseniz büyük şehirlerde iyi bir iş bulabilirsiniz, hem buradan da taşınır gidirsiniz.'

Üçüncü soruya gençlerin bir kısmı 'Belki dedelerimiz ve ninelerimizle iletişim kurmak için yararlı olabilir.' görüşünü benimserken, çoğunluk 'kesinlikle hiçbir şey' cevabını tercih etmiştir. Sondan bir önceki soruya ağırlıklı olarak 'geçmişte bu bölgenin sahipleri, ancak günümüzde çok küçük bir azınlık' cevabı verilmiştir.

Son soruya ise görüşülen kişilerin hepsi olumlu cevap vermiştir. İlginçtir ki anketteki 'Bir insanın milliyetini belirleyen nedir?' sorusuna da Teleütlerin % 82'si dış görüntüsü cevabını vermiştir. Konuştuğu dil cevabını tercih edenlerin oranı ise ancak % 15'te kalmıştır, üstelik bu görüşte olanlar da ağırlıklı olarak 45 yaş ve üstündekilerdir. Bu durum Teleütler, özellikle Teleüt gençleri açısından dilin artık bir etnik işaretleyici (İng. ethnic marker) olmadığını göstermektedir. Teleütlerle ilgili bir başka araştırmada da dış görünüşün bir kimsenin etnisitesi açısından belirleyici olduğunu düşünenler % 26,2 oranla ilk sıradaydılar (bk. Kriger & Yanitskiy 2004: 38-46). Kriger ve Yanitskiy'in de belirttiği gibi Teleütlerin kendilerini çevreleyen Ruslardan fenotip bakımından 'farklı' olması gerçeği son zamanlarda onlar açısından temel etnik işaretleyici haline gelmiştir. Bu 'farklılık' aynı zamanda Teleütler açısından kaygı vericidir, çünkü 'Teleüt olduğunuz için aşağılanmaya maruz kaldığınız oldu mu?' sorusuna olumlu cevap verenlerin oranı % 58'dir. 45 yaş ve üstü grubundan olumlu cevap veren hiç olmazken, 31-44 yaş grubunda bu oran % 75, 19-30 yaş grubunda % 63, 18 yaş ve altı grubunda ise % 50 şeklindedir. Daha genç yaş gruplarında etnik kimliğinden dolayı aşağılanmayla karşılaşanların oranındaki düşüş 30 yaş ve altı yaş gruplarının 31-44 yaş grubuna kıyasla dil açısından salt çoğunlukla uyum sağlamış olmasıyla açıklanabilir.

Bununla birlikte asimile olmaya, diğer bir deyişle Ruslaşmaya 45 yaş ve üstündekilerin yarısı karşı çıkarken, yarısı da kayıtsız olduğunu düşünmektedir. Diğer taraftan 31-44 yaş grubundakiler ağırlık olarak bu meseleye ilgisiz olduklarını belirtirken, 19-30 arası yaştakilerin % 10'u, 18 yaş ve altındakilerin ise artık % 30'u asimile olmayı doğru bulmaktadır.

Aynı şekilde Teleütlerin bütün yaş grupları ağırlıklı olarak karışık evliliğe kayıtsızdır, ancak 19-30 yaş grubunda bu tür evliliğe olumlu yaklaşanların oranı % 30 iken, 18 yaş ve altı grubundakilerde bu oran % 45'e çıkmaktadır.

3. Tartışma ve Sonuç

Anket ve mülakat sonuçları Teleüt toplumunun dilsel davranışlarıyla ilgili de ilginç sonuçlar vermektedir. Bir taraftan Teleütlerin büyük çoğunluğu ana dilinin Teleütçe olduğunu söylerken, diğer taraftan konuşurları Teleütçeyi bilseler dahi iş ve ev ortamında kullanmaktan yana değillerdir. Bu durum Teleütler için ana dilin etnik kimliğin temel işaretleyicisinden ziyade, onun bir sembolik göstergesi haline dönüştüğünü göstermektedir.

Bununla birlikte ana dili orta yaş ve üstü Teleütler için sınırlı olsa da hala aile içi iletişim işlevine sahiptir. Teleütlerde 45 yaş ve üstü grubuna girenler, anket sonuçlarının ve yaptığımız gözlemlerin gösterdiği gibi, gerçek iki dillidir, halbuki daha genç yaş gruplarında Teleütçe-Rusça iki dilliliğin Rusça lehine asimetric hale geldiği göze çarpmaktadır. Özellikle 30-44 yaş grubunda dikkat çeken asimetric iki dillilik durumu, 19-30 yaş grubunda Teleütçe

bilgisinin pasif hal almasına, 18 yaş altı grubunda ise Rusça lehine tek dilliliğe dönüşmesine yol açmıştır.

Sonuçlara göre dil kayması açısından yaş grupları arasındaki kritik neslin 30-44 yaş grubu olduğu görülmektedir, zira ilk olarak bu nesil ebeveyn ve yaşlı kimselerle ana dilde konuşma ilkesini 'çiğnemiştir'. Yine aynı neslin konuşmasında Teleütçe kelimelerle Rusça kelimelerin en fazla karıştırılarak kullanıldığı görülmektedir, *düzenek karıştırma* (code mixing) da denilen bu durum aslında Teleütler arasında 30 yaş ve altı yaş grubuna mensup kimselerde yaygınlık kazanan *dil kayması* (İng. language shift) fenomeninin bir önceki aşamasıdır.

Aynı yaş grubuyla ilgili dikkat çeken başka bir özellik de onların çoğunun mensup olduğu etnisiteden dolayı küçük düşürülme veya hor görülme gibi olaylara maruz kalmasıdır. Teleütlerin 45 yaş ve üstü gruplarında böyle bir olay söz konusu bile değilken, bu kesimin % 75'inin böyle bir tecrübe yaşaması, söz konusu psikolojik etkenin onlarda dil kaymasına yol açan ana sebeplerden biri olduğunu düşündürmektedir.

Araştırmanın sonuçlarının da gösterdiği gibi Teleütçenin hayatiyetini devam ettirebilmesini engelleyen çok sayıda etkenin olduğu göze çarpmaktadır. Bu etkenler şu alt gruplarda gösterilebilir:

a) Demografik tabanının zayıf olması

Günümüzde Teleütçeyi ana dili kabul edenlerin sayısı 975 kişidir, bu rakam toplam Teleüt nüfusunun yaklaşık 1/3'üdür. Anket sonuçlarının da gösterdiği gibi Teleütçe daha çok 45 yaş ve üstü grubuna mensup kimseler tarafından konuşulmaktadır. 18 yaş ve altı grubunda Teleütçe konuşan ise hiç yoktur. Günümüzde nüfus azlığından dolayı Teleütler arasında başka etnisitelere mensup kimselerle evlilik yaygınlaşmaktadır. Bekovo belediyesi mensuplarının ifadesine göre yeni evliliklerin yaklaşık % 25'i etnik bakımdan karışıktır. Özellikle Teleüt gençlerinin bu tür evliliklere sıcak bakması, zamanla bu tür evliliklerin oranının daha da artacağına işaret etmektedir. Üstelik yine anket sonuçlarına göre genç nüfusun önemli bir kısmı Ruslar içerisinde asimile olmayı gelecekleri açısından makul görmektedir. Bu tür etkenler ister istemez zamanla işlev açısından zaten temel dil olan Rusçanın pozisyonunu daha da sağlamlaştıracağına ve Teleüt toplumunda kullanılan yegane dil olacağına işaret etmektedir.

b) Teleütçenin statüsü ve prestij sorunu

Teleütçe resmi bir statüye sahip değildir. 1995'ten itibaren Teleütçe için yeni bir alfabe geliştirilmiş olmasına rağmen, bu alfabe halk arasında kullanılmamaktadır. 1995'ten günümüze kadar Teleütçe yayımlanan kitapların toplam sayısı ancak yedidir.

Bununla birlikte Teleütçe iş hayatında da hemen hemen hiç kullanılmaz, üstelik anket sonuçlarının da gösterdiği gibi Rusça bu idiomun aile içi iletişim işlevini de ağırlıklı olarak ele geçirmiş durumdadır. Teleütçe, 45 yaş ve üstü gruplardaki pozisyonunu şimdilik korurken, özellikle 44 yaş ve altı gruplara mensup kimseler arasında daha az bilinmekte, iletişim aracı olarak Rusça tercih edilmektedir.

Anket sonuçlarının da gösterdiği gibi dil Teleüt toplumu için temel veya çekirdek değer olmaktan çıkmıştır. Teleütlerin çoğunun ana dillerine bağlılığı bu yüzden zayıftır. Aslında bu durum dilleri yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalan Sibirya'nın bütün yerli azınlık

topluluklarında görülen bir fenomendir. Çoğu Sibiryaya yerli dili gibi Teleütçenin de evvela kendi konuşurları arasındaki prestiji düşüktür. Teleütçenin konuşurları da ana dili yerine Rusçayı iyi bilmekten veya İngilizce öğrenmekten yanadır, zira onlar açısından Teleütçe öğrenmeyi gerekli kılacak ne ekonomik ne de pragmatik yarar söz konusudur.

c) Etnik kimlik krizi

Teleütlerin büyük bir kısmının ana dillerine karşı tutumlarının negatif yönde olması onların etnik kimlikleriyle ilgili sorunlara da bağlıdır. Araştırmacıların işaret ettiği gibi etnik kimliğe bağlılık Teleütlerin büyük bir kısmında zayıftır. Üstelik Teleütler farklı seviyelerde etnik kimlik kullanır ve bunlardan birinin tercihi çoğu zaman anlık ve duruma göredir. Yukarıda da belirttiğimiz gibi dil Teleüt toplumunda artık çekirdek değer özelliği taşıyor. Özellikle azınlık veya diaspora topluluklarında böyle bir statüsünü koruduğunda, dil o topluluğu sürekli veya uzun süre birleştiren sembolik değer olmaktan öte, o topluluğun temel iç iletişim aracı haline gelir. Ne var ki Teleütler bu tür dil merkezli kültür (İng. language-centered culture) geliştirememişlerdir.

Diğer yandan Teleütler arasında etnik kimlik krizini, dolayısıyla dil kaymasını tetikleyen önemli bir etken de, onların yaşadıkları bölgede nüfus yönünden salt çoğunluğu teşkil eden Ruslar tarafından etnik baskıya maruz kalmalarıdır. Anket sonuçlarına göre Teleütlerin % 58'i mensubu olduğu etnisiteden dolayı aşağılanmaya maruz kalmışlardır. Bu yüzden Teleütler arasında Ruslar içerisinde asimile olmanın doğru olacağını düşünenlerin oranı artış göstermektedir.

Rusya Federasyonu'ndaki federal ve yerel hükümetler ile bunlara bağlı kurumların resmi çabalarına rağmen Sibiryaya, Kuzey Sibiryaya ve Uzakdoğu bölgelerinde yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalan yerel dilleri koruma ve canlandırma çalışmalarının başarılı olduğu ve olacağı pek söylenemez, zira Vahtin'in (2001: 223-229; 2004: 301-309) de belirttiği gibi ilgili dillerin konuşur sayısının az olması, karışık evlilikler, Rusçanın pek çok alanda bu dillere ait iletişim işlevini ele geçirmesi, o dillerin nesiller arası aktarımındaki sorunlar ve bir yazıya sahip olmamaları gibi olumsuz etkenler söz konusudur.

Yukarıda belirttiğimiz gibi, Teleütçe ve konuşurları açısından söz konusu etkenlerden hiçbiri olumlu yönde değildir; dolayısıyla Sibiryaya'da çok sayıda yerel dil gibi Teleütçenin de geleceği kaygı vericidir.

Kaynaklar

- Baskakov, N. A. (1997). 'Altayskiy yazık', *Yazıki mira. Tyurkskiye yazıki* (ed. Tenişev E.), Bişkek: Kirgızstan.
- Batyanova E.P. (1979). 'Nekotoriye voprosı etniçeskogo samoopredeleniya teleutov', *Problemi istorii SSSR*, Vıpusk 9, Moskva, s. 92-110.
- Batyanova E.P. (1992). 'Obşçina u Teleutov v XIX- naçale XX vv.', *Teleuti. Materialı k serii 'Narodı I Kulturi'*, vıpusk XVII, Moskva: İzdatelstvo İnstituta Etnologii I Antropologii im. İ. N. Mikluho-Maklaya, Russiyskaya Akademiya Nauk.
- Fedorov A. İ. (2010). 'O sostoyanii yazıkov maloçislennih narodov Severa I Sibiri v naçale XXI veka', *Nauka v Sibiri. Ejenedelnyaya gazeta Sibirskogo otdeleniya Rossiyskoy Akademii nauk*, 11 mart 2010 (11/2746) sayısı. (<http://www.sbras.ru/HBC/article.phtml?nid=538&id=17>)
- Fischer I.E. (1774). *Sibirskaya istoriya s samogo otkritiya Sibiri do zavoyevaniya sey zemli rossiykim orujiyem*, Sankpetersburg: Tipografiya İmperatorskoy Akademii Nauk.
- Funk D. A. (1993). *Baçatskiye Teleuti v XVIII- v pervoy çetverti XX veka. İstoriko-etnografiçeskoye issledovaniye. Teleuti. Kniga 2, Materialı k serii 'Narodı I Kulturi'*, vıpusk XVII, Moskva: İzdatel'stvo İnstituta Etnologii i Antropologii im. İ. N. Mikluho-Maklaya, Russiyskaya Akademiya Nauk.
- Funk D. A. (1999). 'Formirovaniye novih etniçskih identičnostey u tyurkov yuga Zapadnoy Sibiri v 1980-e –pervoy polovine 1990-h godov (na primere baçatskih teleutov)', *Etnografiçeskoye Obozreniye* 1999/5, s. 161-173.
- Holmes J. (1992). *An introduction to sociolinguistics*. London: Longman.
- İshakov D. M. (2002). 'Ob obşçnosti etniçeskoy istorii volgo-uralskih I sibirskih tatar (bulgarskiy, zolotoordinskiy i pozdnezolotoordinskiy periodı)', *Sibirskiye Tatari*, Kazan: İzdatelstvo İnstituta İstorii Respubliki Tatarstan, s. 24-58.
- Johanson L. (1998). 'History of Turkic', *The Turkic Languages* (ed. L. Johanson & E. A. Csato), New York: Routledge.
- Kimeyev B. M. (1985). 'İstoričeskiye sudbı Teleutov', *Sotsialno-kulturniye protsesı v Sovetskoy Sibiri, Tezisi Dokladov oblastnoy nauçnoy konferentsii po etnokulturnım protsessam*, Omsk: İzdatelstvo OmGU, s. 63-66.
- Katsyuba D. V. (1991). *Materialnaya kultura baçatskih teleutov*, Kemerovo: İzdatelstvo Kemerovskogo Gosudarstvennogo Universiteta.
- Kruger G. N., Yanitskiy M. S. (2004). 'Osobennosti etniçeskogo samosoznaniya korennoyo maloçislennogo naroda Sibiri-Teleutov', *Vestnik KRAUNTS: Gumanitarniye nauki*, 2004, No:2, 38-46.
- Merkuryev K. V. (1975). *Baçatsko-teleutskiy konsonantizm*. Avtoreferat dissertatsii kandidata filologiçeskih nauk, Novosibirsk: Sibirskiye Otdeleniye AN SSSR.
- Miller G.F. (1937). *Istoriya Sibiri I*, Moskva-Leningrad: İzdatelstvo Akademii Nauk SSSR.

- Phinney J. (2003). "Ethnic identity and acculturation" *Acculturation: Advances in theory, measurement, and applied research* (ed. K. Chun, P. B. Organista, & G. Marin), Washington: American Psychological Association Press, s. 63- 81.
- Potapov L.P. (1966). "Etonim tele i altaytsı", *Tyurkologičeskiy sbornik. K 60-letiyu A. N. Kononova*, Moskva: Nauka, s. 233-240.
- Radlov V. (1989). *Iz Sibiri*, Moskva: Nauka.
- Remezov, S. (1882). *Çertyojnaya kniga Sibiri sostavlennaya Tobolskim sinom boyarskim Semyonom Remezovim*, Sankpetersburg, Tipografiya A. M. Kotomina.
- Sarbaşeva S. B. (2000). *Sotsiolingvistiçeskaya situatsiya u tubintsev. Sbornik nauçnih trudov*, Gorno-Altaysk: İzdatelstvo Gorno-Altayskogo GU, s. 157-166.
- Şçeglova T.K. (2003). "Teleutskoye naseleniye Nijnego i Srednego Primçumişya Altayskogo kraya po ustnim istoričeskim istoçnikam 1996-2002 gg.", *Tsentrlnaya Aziya i Sibir. Perviy nauçniye çteniya pamyati E. M. Zalkinda, 14 maya 2003 g.*, Barnaul: İzdatelstvo Altayskogo Gos. Universiteta, s. 258-267.
- Schönig, C. (1998). "South Siberian Turkic, *Turkic Languages* (ed. L. Johanson & E. Csato), London-New York: Routledge
- Smirnov V. Yu (2003). "Teleutskiye Altaytsı", *Sibirskiy Etnografiçeskiy Vestnik* 12 (13),Novosibirsk: Sibirskoye Otdeleniye AN Rossii.
- Sulyandziga R.V., Kudryaşova D.A., Sulyandziga P.V. (2003). *Korenniye maloçislenniye narodi Severa, Sibiri i Dalnego Vostoka Rossiyskoy Federatsii, Obzor sovremennogo polojeniya*, Moskva: Nauka.
- Tumaşeva D. G. (1977). *Dialekti Sibirskih Tatar. Opit sravnitel'nogo issledovaniya*, Kazan: İzdatelstvo Kazanskogo Universiteta.
- Umanskiy A.P. (1980). *Teleuti i russskiye v XVII i XVIII vekah*, Novosibirsk: Nauka (Sibirskoye Otdeleniye).
- Vahtin N. B. (2004) "Yazıki narodov Severa", *Vestnik Rossiyskoy Akademii nauk*, 2004, cilt 74, No. 4, s. 301-309.
- Vahtin N.B., Golovko, E.V. (2004). *Sotsiolingvistika i sotsiologiya yazıka*, Sankt-Petersburg: İzdatelskiy tsentr "Gumanitarnaya Akademiya".
- Vahtin, N.B. (2001). *Yazıki narodov Severa v XX veke. Oçerki yazıkovogo sdviga*, Sankt-Petersburg: İzdatelstvo Yevropeyskogo Universiteta.
- Verbitskiy V.İ. (1866) "Zapiski missionera Kuznetskago otdeleniya Altayskoy duhovnoy missii za 1865 god", *Pravoslavnoye obozreniye*, Moskva 1866/1 (19), s. 71-94.

İnternet Kaynakları

<http://law7.ru/base28/d2ru4451.htm>

<http://lingsib.iea.ras.ru/ru/>

<http://www.joshuaproject.net/people-profile.php?peo3=15323&rog3=CH>

<http://www.perepis2002.ru>

<http://www.sati.archaeology.nsc.ru/Home/pub/index.html?id=1422>

<http://www.constapril.com/ShowPictureLib.htm?Travel-E/Tashtagol04/B/RussiaMapKZ-B.JPG&CountTash> (Harita)